

Marcus Aurelius Antoninus Augustus este cunoscut atât ca împărat al Romei, cât și ca filozof stoic. Născut la Roma, la 26 aprilie 121, într-o familie senatorială de origine hispanică, a fost adoptat de viitorul împărat Antoninus Pius, la cererea împăratului Hadrian. Primește o educație aleasă, studiind retorica cu Marcus Cornelius Fronto și Herodes Atticus și filozofia cu Quintus Iunius Rusticus, Apollonius din Calcedonia și Sextus din Cheroneea. Domnia sa, începută în anul 161, este marcată de un șir de catastrofe (ciumă, inundații, cutremure), precum și de numeroase războaie, purtate cu succes; în plan militar, Marcus Aurelius a respins atacurile dușmanilor Romei de la hotarele imperiului, în special în Orient și pe Dunăre, continuând politica defensivă inițiată de Hadrian. A murit la 17 martie 180, de ciumă, se pare, la Sirmium sau la Vindobona (Viena de azi). Este ultimul din șirul „celor cinci împărați buni”. Ca filozof stoic, Marcus Aurelius și-a exprimat ideile în lucrarea *Tō eis ēautōn* (*Gânduri către sine însuși*), scrisă în limba greacă – una dintre pietrele de temelie ale canonului literar și filozofic. Învățăturile sale au un caracter moral și aplicabilitate practică, fiind o serie de „exerciții spirituale” prin intermediul cărora omul poate dobândi cumpătarea, virtutea și liniștea lăuntrică în fața încercărilor vieții.

Cristian Bejan (n. 1975) este licențiat în filologie clasică (1997), absolvent de master în filozofie antică și medievală (2006) și doctor în filozofie (2010) al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca cu o teză intitulată „Preocuparea de sine în filozofia stoică”. A mai tradus din Sfântul Augustin, Sfântul Toma din Aquino, Lactanțiu, fragmentele stoicilor vechi.

Pe pagina de gardă și pe ultima pagină a cărții:
Marcus Aurelius în ipostaze imperiale (176 ?).

MARCUS AURELIUS

GÂNDURI CĂTRE SINE ÎNSUȘI

Traducere din greaca veche,
note și indice de Cristian Bejan

HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

<i>Nota traducătorului</i>	5
<i>Repere cronologice</i>	8
Cartea I.....	13
Cartea a II-a	25
Cartea a III-a	34
Cartea a IV-a	45
Cartea a V-a	62
Cartea a VI-a	77
Cartea a VII-a	93
Cartea a VIII-a	110
Cartea a IX-a	126
Cartea a X-a	141
Cartea a XI-a	156
Cartea a XII-a	170
<i>Index de nume și locuri</i>	183

GÂNDURI CĂTRE SINE ÎNSUȘI¹

¹) Opera împăratului-filozof nu avea nici un titlu în cel mai vechi manuscris păstrat (la Vatican). *Editio princeps* propune titlul: Τὰ εἰς ἑαυτὸν (*Gânduri către sine însuși*). După publicarea textului grecesc în 1559, traduceri care vor apărea în întreaga Europă vor primi diverse titluri. Traducerea latinească a lui Xylander, care însoțea în 1559 textul grecesc, propune titlul *De seipso seu vita sua* (*Despre sine însuși sau despre viața sa*).

CARTEA I¹

De la bunicul Verus² <am luat ca model>: amabilitatea și 1
calmul.

Din ceea ce am auzit și din ceea ce se amintește despre cel 2
care m-a zămislit³: pudoarea și caracterul bărbătesc.

De la mama⁴: respectul pentru zei, generozitatea, faptul de 3
a mă abține nu numai de la a săvârși răul, ci chiar de la a
concepe astfel de gânduri; <am luat ca model> de asemenea
modul de viață măsurat, cu mult diferit de stilul de viață al
celor bogați.

¹) Cartea I a fost scrisă după redactarea celorlalte unsprezece cărți, între anii 176 și 180, la Sirmium, locul unde Marcus Aurelius își stabilește cartierul general după moartea soției sale, Faustina, în anul 176. În această carte, Marcus Aurelius își reamintește ce datorează fiecăruia dintre strămoșii, părinții, prietenii și profesorii săi, propunându-și să urmeze modelul pe care aceștia i l-au oferit.

²) Senatorul M. Annius Verus, bunicul patern al lui Marcus Aurelius, a fost de trei ori consul și *praefectus Urbi*. El l-a adoptat pe micuțul Marcus, rămas orfan de tată la vârsta de zece ani. ³) Marcus Annius Verus, tatăl viitorului împărat Marcus Aurelius, a murit de tânăr, pe când îndeplinea funcția de *praetor*. ⁴) Domitia Lucilla, fiica lui Celvisius Tullus.

- 4 De la străbunicul meu¹: faptul de a nu frecventa școli publice, de a avea parte de profesori buni acasă și de a înțelege că, pentru astfel de scopuri, trebuie făcute eforturi susținute.
- 5 De la cel care m-a crescut² <am deprins>: faptul de a nu ține nici cu Verzii, nici cu Albaștrii, nici cu Cei cu scuturi mici, nici cu Cei cu scuturi mari³; faptul de a suporta greutățile, de a mă mulțumi cu puțin, de a face totul cu mâinile mele, de a nu mă ocupa de treburile altora, de a nu da ascultare calomniilor.
- 6 De la Diognetos⁴: faptul de a nu mă ocupa de lucruri fără rost; de a nu da crezare celor spuse de magicieni și șarlatani despre descântece, despre izgonirea demonilor și despre alte astfel de lucruri; de a nu lovi prepelițele⁵ și de a nu deveni pasionat de jocuri de acest fel; faptul de a suporta părerea spusă sincer; faptul de a mă familiariza cu filozofia și de a-l audia mai întâi pe Bacchios, apoi pe Tandasis și pe Marcianus⁶; faptul de a scrie dialoguri în copilărie; de a-mi dori un pat simplu și o piele <pentru a mă înveli> și tot ceea ce ține de educația greacă⁷.

¹) Cu siguranță, este vorba despre străbunicul matern, Catilius Severus, de două ori consul și *praefectus Urbi*. ²) Nu știm numele preceptorului lui Marcus Aurelius, posibil un anume Euforion. ³) Verzii și Albaștrii erau echipele care participau la cursurile de care, iar Cei cu scuturi mici și Cei cu scuturi mari, respectiv Cei cu scuturi rotunde și Cei cu scuturi dreptunghiulare erau echipele de la jocurile de gladiatori. ⁴) Pictor și filozof stoic, unul dintre primii dascăli ai lui Marcus Aurelius. ⁵) Un joc la modă în acea perioadă. ⁶) Dintre cei trei, este cunoscut numai Bacchios din Paphos, filozof platonician. ⁷) Este mai degrabă vorba despre educația spartană.

De la Rusticus¹: faptul de a avea în vedere necesitatea de a-mi îndrepta și îngriji caracterul; faptul de a nu mă lăsa ispitit de avântul sofștilor, de a nu scrie despre subiecte abstracte sau de a nu rosti scurte discursuri protreptice sau de a nu mă arăta un bărbat ascetic ori dispus să fac servicii, astfel încât să stârnesc iluzii deșarte; faptul de a renunța la retorică, la poezie sau la vorbirea elegantă; de a nu umbla prin casă îmbrăcat în togă, de a nu face nici alte asemenea lucruri; faptul de a-mi compune scrisorile într-un stil cât mai simplu, așa cum făcuse el pe vremea când îi scrisese mamei mele, din Sinuessa²; faptul de a mă arăta prietenos față de cei care sunt supărați și gata să-i iert pe cei care m-au ofensat, de îndată ce ei vor dori să se căiască; faptul de a studia textele cu grijă, de a nu mă mulțumi cu o cunoaștere generală a lor și de a nu-mi da repede asentimentul celor care vorbesc în jurul meu; și faptul de a citi însemnările filozofice ale lui Epictet³, din care mi-a dăruit un exemplar de acasă.

De la Apollonius⁴: spiritul independent și luarea de decizii bine chibzuite; faptul de a nu ține seama, câtuși de puțin, de nimic altceva decât de rațiune; de a rămâne mereu la fel și în timpul durerilor puternice, și cu prilejul pierderii unui

¹) Q. Iunius Rusticus, filozof stoic, a avut un rol esențial în formarea lui Marcus Aurelius. ²) O colonie romană situată în vechiul Latium, pe malul Mării Tirenene. Numele ei, ne spune Strabon, vine de la substantivul *sinus*, golf. ³) Lecțiile filozofului stoic născut în anul 50 la Hierapolis, în Frigia, au fost editate de discipolul acestuia, Arrian, și publicate în două lucrări, *Disertații* și *Manualul*. ⁴) Apollonius din Calcedonia, filozof stoic, a fost chemat la Roma de Antoninus Pius pentru a-i fi profesor lui Marcus Aurelius.

copil, și în timpul bolilor de lungă durată; de a vedea clar, printr-un exemplu viu, că același individ poate fi foarte violent și îngăduitor <în același timp>; de a nu mă lăsa stăpânit de mânie în timpul explicațiilor; de a vedea un om care socotește în mod clar drept cele mai neînsemnate calități ale sale experiența și abilitatea cu care își transmite învățăturile filozofice; de a învăța cum trebuie primite așa-zisele favoruri din partea prietenilor, nelăsându-mă copleșit de ele, nici tratându-le cu indiferență.

- 9 De la Sextus¹: bunăvoința și exemplul unei case conduse în mod patriarhal; concepția despre ceea ce înseamnă „a trăi în conformitate cu natura”², seriozitatea neprefăcută, faptul de a avea mereu în vedere grija față de prieteni; îngăduința față de oamenii simpli și față de cei care își dau cu părerea fără să gândească; faptul de a avea relații armonioase cu toți, așa încât relația cu acesta era mai plăcută decât orice linguire și el era foarte respectat, în același timp, de aceleași persoane; capacitatea de a descoperi cu precizie și metodă și de a pune în ordine învățăturile necesare vieții; faptul de a nu arăta niciodată vreun semn al mâniei sau al oricărei alte patimi, ci de a rămâne calm și, în același timp, foarte afectuos; faptul de a vorbi de bine despre alții cu discreție; de a mă arăta erudit fără a fi pedant.

- 10 De la gramaticul Alexandru³: faptul de a nu blama și de a nu-i critica aspru pe cei cărora le-a scăpat în discursurile

¹) Sextus din Cheronea, filozof stoic, nepotul lui Plutarh. ²) „A trăi în conformitate cu natura” (κατὰ φύσιν ζῆν sau ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν) este vestita formulă care definește scopul în morala stoică. ³) Alexandru din Cotiaeum, în Frigia, care l-a învățat pe Marcus Aurelius greaca și gramatica.

lor vreun barbarism sau vreun solecism sau vreo greșeală, ci de a rosti cu iscusință numai acel cuvânt care trebuia spus, sub forma unui răspuns sau a unei confirmări sau a unei dezbateri comune asupra problemei, fără referire la cuvântul folosit, sau printr-un alt mijloc în termeni potriviți.

- De la Fronto¹: faptul de a cunoaște ce fel de lucruri sunt invidia, viclenia și ipocrizia, care susțin puterea tiranică; și că, în general, cei numiți de noi patricieni sunt, oarecum, lipsiți de suflet. 11

- De la Alexandru platonicianul²: faptul de a nu răspunde sau scrie în vreo scrisoare nimănui, niciodată și fără motiv „sunt ocupat”; de a nu mă sustrage tot timpul, în acest fel, obligațiilor impuse de relațiile cu cei care trăiesc cu noi, scuzându-mă că am treburi urgente. 12

- De la Catulus³: faptul de a nu mă arăta nepăsător față de acuzațiile unui prieten, chiar dacă se întâmplă să fiu învinuit fără rost, ci de a încerca să refac raporturile obișnuite; și faptul de a vorbi de bine, din suflet, despre profesori, precum se amintește despre Domitius și despre Athenodotos; și de a nutri o dragoste sinceră față de copii. 13

- De la Severus⁴: dragostea pentru casă, pentru adevăr și dreptate; și faptul de a-i cunoaște, datorită lui, pe Thræsea, Helvidius, Cato, Dion, Brutus⁵; și de a imagina o constituție 14

¹) M. Cornelius Fronto (100–170) a fost un mare retor roman, cu care Marcus Aurelius a avut relații de prietenie. ²) Alexandru din Seleucia, un retor care a devenit apoi în 170 secretarul *ab epistulis graecis* al lui Marcus Aurelius. ³) Cinna Catulus, filozof stoic. ⁴) Claudius Severus Arabianus, filozof aristotelic. ⁵) Publius Clodius Thræsea Paetus, senator roman și filozof stoic, a fost condamnat

cu egalitate în fața legii, potrivit cu egalitatea și cu dreptul de a te exprima public, și un imperiu care să respecte mai presus de orice libertatea celor guvernați; de asemenea, de la acesta <mi-am însușit> energia constantă <depusă> pentru a prețui filozofia; altruismul și generozitatea fără reținere; speranța și încrederea în prețuirea prietenilor; faptul că nu se ascundea de cei care își arătau nemulțumirea față de el; faptul de a nu-i pune pe prietenii săi în situația de a-și da seama <singuri> ce vrea sau ce nu vrea, ci, dimpotrivă, a fi clar.

- 15 De la Maximus¹: stăpânirea de sine și faptul de a nu mă lăsa influențat de nimic; buna dispoziție în toate împrejurările și în timpul bolilor; purtarea echilibrată, plăcută și demnă de respect; realizarea celor propuse, în ciuda oricărei dificultăți; faptul că toți aveau încredere în el: vorbea despre ei așa cum gândea și acționa în ceea ce-i privește fără intenția de a le aduce vreun prejudiciu; de a nu mă mira de nimic, de a nu mă lăsa tulburat, de a nu-mi fi frică niciodată, de a nu șovăi, de a nu mă simți în dificultate, de a nu mă arăta încurcat, de a nu fi posomorât sau foarte fericit și, din nou,

la moarte de Nero în anul 66; Gaius Helvidius Priscus, filozof stoic și om de stat, a fost condamnat la moarte de împăratul Vespasian; Marcus Porcius Cato Uticensis (95–46 a. Chr.), om de stat și adept al filozofiei stoice, s-a sinucis în timpul războiului civil dintre Iulius Caesar și Pompeius; Dion din Syracusa, om politic și prieten cu Platon, a murit în 354 a. Chr. în urma unei conspirații; Marcus Iunius Brutus Caepio (85–42 a. Chr.), senator, jurist și filozof, l-a ucis pe Caesar la 15 martie 44 a. Chr. Toate aceste personaje, care i-au fost prezentate lui Marcus Aurelius de Severus, s-au opus oricărei forme de tiranie, despotism și autocrație. ¹) Claudius Maximus, stoic, probabil proconsulul Africii, căruia Apuleius i-a dedicat apologia sa. Catulus, Severus și Maximus sunt prietenii, nu profesorii lui Marcus Aurelius.

apoi, mândros sau bănuitor; de a fi darnic, iertător și sincer; și faptul de a da impresia unui om drept prin natura lui, mai degrabă decât prin educație; și faptul că nimeni, nici odată, nu s-a considerat disprețuit de el sau nu și-a închipuit că se credea mai bun decât altcineva; și de a glumi plin de amabilitate.

De la tatăl meu¹: blândețea, fermitatea de neclintit în deciziile luate după o atentă analiză; indiferența față de gloria deșartă obținută pe baza celor ce sunt socotite onoruri; dragostea de muncă și perseverența; faptul de a-i asculta pe cei care au de dat vreun sfat util tuturor; de a acorda fiecăruia cu hotărâre recompense după merit; abilitatea de a ști când este nevoie de un efort încordat sau, dimpotrivă, de desțindere; faptul de a pune capăt legăturilor amoroase cu adolescenți; sociabilitatea și faptul de a nu-i obliga pe prietenii săi la masa cu el întotdeauna și să îl însoțească în mod obligatoriu în călătorii, ci, dimpotrivă, de a fi perceput întotdeauna același de cei care, din cauza anumitor treburi, au lipsit din preajma sa o vreme; faptul de a examina cu minuțiozitate problemele expuse la consilii și tenacitatea; de a nu abandona o anchetă, mulțumit de concluziile puse la dispoziție; preocuparea de a-și păstra prietenii, fără să se arate sătul de ei, dar nici tratându-i cu interes prea mare; independența în toate împrejurările și seninătatea; faptul de a prevedea lucrurile în timp și de a pune în ordine până și cele mai neînsemnate detalii, fără a face nimic dramatic din aceasta; faptul de a opri aclamațiile și orice fel de lingușeli față de persoana sa; de a veghea întotdeauna la treburile statului,

¹) Este vorba despre tatăl său adoptiv, Antoninus Pius (138–161).

de a reduce cheltuielile și de a suporta criticile privind astfel de probleme; faptul de a alunga teama superstițioasă de zei, de a nu căuta cu orice preț popularitatea, fie făcând pe plac mulțimii, fie arătându-se prieten al poporului, ci dând dovadă de sobrietate în orice împrejurare și de fermitate, și nicidecum de grosolănie sau de dorința de noutăți; faptul de a mă folosi fără îngâmfare și, în același timp, fără ezitări de cele ce contribuie la comoditatea vieții, pe care soarta mi le-a oferit din belșug, așa încât să profit de ele, fără nici o grijă, atunci când le am, dar să nu le duc dorul, atunci când nu le am; faptul că nimeni n-a spus despre el că a fost sofist, un om șiret, un pedant, ci un bărbat matur, desăvârșit, îndiferent la lingușiri, știind să conducă și treburile sale, și pe ale altora; în plus, aprecierea cu care-i înconjura pe adevarații filozofi, fără să-i jignească pe ceilalți și fără să se lase atras de aceștia; de asemenea, în relațiile sale cu ceilalți, era agreabil și plăcut, fără a fi plictisitor; preocuparea cu măsură pentru propriul trup, nu ca un îndrăgostit de viață, nici căutând să-l înfrumusețeze, nici neglijându-l, așa că, datorită îngrijirilor proprii, a avut nevoie în foarte mică măsură de medici, de medicamente sau tratamente exterioare; dar mai ales disponibilitatea de a ceda, fără urmă de invidie, tuturor celor care dețineau un talent deosebit, de exemplu elocința, expunerea legilor sau a moravurilor ori alte astfel de lucruri; faptul că se străduia împreună cu aceștia, pentru ca fiecare să fie prețuit după competențele sale; păzirea cu sfințenie a obiceiurilor strămoșești, respectându-le în toate, fără să o arate cu tot dinadinsul; și faptul de a nu da dovadă de lipsă de fermitate și statornicie, ci de a-și petrece timpul în aceleași locuri, ocupându-se cu aceleași treburi; faptul că, după dureri foarte puternice de cap, se întorcea repede, cu mintea

proaspătă și pătrunzătoare, la ocupațiile obișnuite; faptul de a nu avea multe secrete, ci foarte puține, și de obicei foarte rar, și toate acestea numai pentru binele public; prudență și măsură în organizarea spectacolelor publice, în construirea de edificii, cu ocazia distribuirilor <de bani sau alimente> către popor, precum și în alte activități asemănătoare, deoarece își îndrepta atenția numai asupra celor care trebuiau făcute, nu asupra renumelui obținut pe seama celor realizate; nu făcea baie la ore nepotrivite, nu îi plăcea să construiască, nu era prea pretentios nici cu privire la felurile de mâncare, nici la țesătura și culoarea veșmintelor, nici la înfățișarea frumoasă a sclavilor; toga sa era adusă din Lorium, de la ferma sa din vale, iar multe dintre veșminte proveneau de la Lanuvium; după cum se comporta la Tusculum cu administratorul său, care îi adresa tot felul de rugăminți, tot așa era și felul său de a fi; nu era nici aspru, nici lipsit de bună-cuviință, nici violent, nici, cum ar spune cineva, <nu făcea nimic> „până la sudoare“, ci, dimpotrivă, toate acțiunile sale erau calculate în detaliu, ca și cum le-ar fi făcut în răgaz, în liniște, în bună rânduială, cu energie, în acord unele cu altele; i s-ar fi potrivit cele amintite despre Socrate¹, că putea fie să se abțină, fie să se bucure de cele de care mulți nu au puterea să se lipsească și de care sunt prea deprinși să se bucure. Dar tăria și chiar rezistența și puterea sa de cumpănare în oricare din cele două situații sunt însușirile unui bărbat cu sufletul echilibrat și de neînfrânt, după cum a dovedit-o pe durata bolii sale <care i-a adus în cele din urmă> moartea.

¹) Probabil aluzie la laudele pe care i le aduce lui Socrate Alcibiade în *Banchetul*, 215 a și urm.

17 De la zei¹ <am primit>: faptul că am avut bunici buni, strămoși buni, o soră bună², profesori buni, sclavi buni în casă, părinți, prieteni, buni aproape toți; și faptul că nu am greșit cu ceva față de nici unul dintre cei pomeniți, deși, având un astfel de caracter, dacă s-ar fi ivit ocazia aș fi putut face așa ceva; și zeii au binevoit să nu existe nici un concurs de circumstanțe care să mă pună la încercare; nu am fost crescut prea multă vreme în preajma concubinei bunicului meu³; mi-am păstrat vigoarea tinereții și n-am devenit bărbat înainte de vârsta cuvenită, ci chiar am depășit această vârstă; faptul că m-am supus ordinelor unui împărat și părinte, care a înlăturat din mine orice îngâmfare și m-a condus la ideea că, trăind la curte, este posibil să nu te folosești de gărzi de corp purtătoare de lănci, nici de veșminte elegante, nici de candelabre, de statui și de astfel de obiecte și de un lux asemănător, ci, dimpotrivă, este posibil ca fiecare să-și apropie felul de viață cât mai mult de acela al unui simplu cetățean și să nu fie socotit, din această cauză, mai umil sau mai nepăsător față de îndatoririle care trebuie îndeplinite în situația de conducător, în interes public. Faptul că am avut un astfel de frate⁴, capabil prin comportamentul lui să îmi stârnească preocuparea de mine însumi și, în același timp, să mă bucure prin respectul și dragostea sa; faptul că nu am avut copii infirmi sau diformi; faptul că nu am progresat prea mult în studiul retoricii, al poeziei și al altor materii, în care probabil m-aș fi cufundat adânc, dacă mi-aș fi dat seama că înaintez cu ușurință; faptul că m-am grăbit

¹) Politeismul tradițional coexistă în opera lui Marcus Aurelius fără probleme cu monismul stoic. ²) Annia Cornificia Faustina (123–152). ³) Plotina Pompeia, fosta soție a lui Traian. ⁴) Lucius Verus.

să le acord celor ce m-au crescut rangurile înalte, pe care îmi părea că și le doresc, și nu am amânat acest lucru cu gând că, fiind ei încă tineri, am s-o fac mai târziu; faptul că i-am cunoscut pe Apollonius, pe Rusticus, pe Maximus; faptul că mi s-a arătat cu claritate și de mai multe ori ce este viața trăită „în conformitate cu natura“, astfel încât, atât cât depindea de zei, de comunicările, de ajutoarele și de inspirațiile care veneau din partea lor, nimic de atunci nu mă împiedică să trăiesc în conformitate cu natura, și că m-am îndepărtat de o astfel de viață din vina mea și fiindcă nu țineam cont de avertismentele zeilor și, ca să spun așa, de îndrumările lor; faptul că am un trup rezistent de atâta timp după o astfel de viață; faptul că nu am avut legături intime nici cu Benedicta, nici cu Theodotos¹ și că mai târziu chiar, când am cunoscut pasiunea dragostei, m-am vindecat grabnic; faptul că, supărându-mă adesea pe Rusticus, niciodată nu am depășit măsura, astfel încât să trebuiască să mă căiesc <mai târziu>; faptul că mama mea, deși i-a fost dat să moară încă de tânără², a locuit totuși în ultimii ani ai vieții sale împreună cu mine; faptul că niciodată când doream să ajut un om sărac sau pe oricine altcineva aflat în necaz nu am fost auzit spunând că nu am bani s-o fac și că eu însumi nu am ajuns într-o asemenea sărăcie încât să cer bani de la o altă persoană; faptul că am avut o astfel de soție, atât de ascultătoare, de afectuoasă, de simplă³; faptul că am avut educatori vrednici pentru copii; faptul că am primit ajutor prin vise, în special ca să nu mai scuip sânge și să îmi treacă amețelile, și răspunsul, ca să spun așa, oracular de la Gaeta; și faptul că, atunci când am dorit să mă

¹) Probabil doi sclavi. ²) De fapt, Domitia Lucilla nu a murit foarte tânără. ³) Annia Galeria Faustina.